

DARENDE VE ÇEVRESİNDE HALK İNANÇLARI

Folk Beliefs In and Around The County of Darende-Malatya

Croyances populaires à Darende et dans la région

Yrd. Doç. Dr. Şükrü USLU*

ÖZET

Hayatımız ve yaşayışımız üzerinde tarih boyunca halk inançları ve bunlara bağlı uygulamalar etkili olmuştur. Birlikte yaşayan insanlar arasında korku, sevinç ve çaresizlikten doğan inanışlar, toplumun kültürel özellikleri olan örf, adet ve geleneklerle bütünleşerek folklorik bir uygulama haline gelmiştir. İnanç, insanların dış dünyayı algılamaları neticesinde zihinlerinde oluşan bir anlayış biçimi olduğu gibi, özellikle de toplumsal bir kabullenmedir.

Halk inançları kültürün kaynağına inmede önemli unsurlar içermekte ve bu unsurlar kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Darende, Türk, halk, din, inanç

ABSTRACT

Peoples' beliefs and the applications of these have affected human life throughout history. Beliefs, stemming from emotions such as fear, contentment and hopelessness among people living together, turn into folkloric practice by combining with custom and tradition. Belief is not only a form of understanding occurring in the mind as a consequence of perceptions of the outer world, but also a form of social acceptance. Peoples' beliefs contain important principles which can be traced to the sources of their cultures, and these principles are transmitted from generation to generation.

Key Words

Darende, Turk, people, religion, belief.

GİRİŞ

Darende adının nereden geldiği hakkında değişik görüşler vardır. Ancak bazı kaynaklarda "otuz yapraklı gül" anlamına geldiği ifade edilen Darende kelimesi, birçok değişiklikten sonra bu hale dönüşmüş olup, günümüzde aynı biçimde söylenmektedir.

Bizans hakimiyetinden sonra Darende'ye hakim olanlar Derinde (Ramsay 1960: 302), Dârende (Torondo) (Turran 1993: 203), Tarente, Derende, ve nihayet bu günkü kullanıldığı şekliyle Darende (Yazıcıoğlu 1994: 20) olarak isimlendirmişlerdir.

Darende, Doğu Anadolu Bölgesinin batı ucunda Malatya iline bağlı, Malatya'nın batısında kuzeyden güneye doğru uzanır. Doğusunda Hekimhan, kuzeyinde Kangal, batısında Gürün ve Elbistan,

güneyinde Akçadağ ilçeleri ile çevrilidir. Denizden yüksekliği 958 ile 2150 m arasında değişmektedir. Arazi genişliği 1564 Km² olup, 1998 nüfus sayımına göre 11440 nüfusludur. Darende, yerleşim merkezi olarak MÖ 7000 yıllarına kadar ulaşan bir tarihe sahip olmasına rağmen, bugün elimizde önemli bulgulara dayanan bilgiler olmaması nedeniyle Darende tarihi kesin olarak aydınlatılmamaktadır.

Darende, Antik çağda Anadolu'ya hakim olan güçler, özellikle Hitit, Asur ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde bu devletlerin idari sınırları içerisinde yer almıştır. Ancak, Darende çevresinde bulunan höyüklerde arkeolojik kazılar yapılmadan ortaya çıkacak bilgiler tahminlerden öteye gidememektedir.

Roma İmparatorluğunun ikiye bö-

* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

lünmesi ile birlikte Darende, sırasıyla Bizans, Emevî, Anadolu Selçukluları, Danişmentliler, İlhanlılar gibi devletlerin hakimiyetinde kalmış ve daha sonra Memlûkluların eline geçmiştir. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Bizans'ın Türkler karşısında mukavemeti kalmadığı için Türkmenlerin Anadolu'ya akını bir sel halini almış, İslam ülkelerinde yurt bulamayan Türkler, Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır (Köprülü 1959: 40; Eröz 1991: 15). Anadolu'nun Selçuklu Türkleri tarafından Türkleştirilmesi ile birlikte bütün Anadolu gibi, Darende de Bizans hakimiyetinden kurtulmuştur.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine çıktığı 1516'da Sadrazam Sinan Paşa tarafından Darende Elbistan ile birlikte Osmanlı topraklarına katılmış ve Sivas'a bağlanarak, Osmanlı idarî taksimatında mutasarrıflık ve sancaklıkla idare edilmiştir. 1934 yılına kadar Sivas'a bağlı olarak kalan Darende, Tarih, iklim ve Malatya'ya yakınlığı sebebiyle 1 Haziran 1934 yılında Sivas'tan ayrılarak Malatya'ya bağlanmıştır (Gülseren-Cengiz 1996: 8).

Görüldüğü gibi zengin bir kültür tarihine sahip olan Darende, tarih içinde çeşitli kültürlerle beşiklik etmiş ve nihayet Türk kültürünün en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu zengin kültür mirasına sahip olan Darende, halk inançları açısından incelenmeye değer bir ilçedir.

Bir milletin dil, edebiyat, sanat, fen ve sosyal teşkilat gibi elde etmiş olduğu çeşitli müesseseler kadar o milletin hayat felsefesi, inançları ananeleri gibi ruhunun akislerini bulabileceğimiz tutum ve davranışlar, o milletin kültürünü meydana getirdiğine göre, "manevî halk inançları" da kültürün kaynağına inmede önemli unsurlar içermekte ve bu unsurlar kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.

Darende ve Darende'ye bağlı köy-

lerde yaşayan insanların büyük bir kısmının bu kültürel değerleri yaşattığı, hatta zaman zaman kendilerini bu inançlara teslim ettiklerini görmekteyiz. Bu çalışma Darende ve çevresindeki "manevî halk inançlarını" ortaya çıkarmak ve Dinler Tarihi açısından bir değerlendirilmesini yapmak amacıyla yapılmıştır. Özellikle yaşlı insanların özen gösterdikleri halk inançları, bizzat Darende çevresinde tarama ve mülakat yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir.

1-Evlenme ile ilgili gelenekler ve inançlar:

1)- Yüzük merasiminde çantalara kurdele koyma:

Darende'nin merkez ve Yazıköy, Günpınar, Başdirek, Irmaklı, Gedikağzı Yeşiltaş köylerinde nişan ve evlenme ile ilgili ilginç inançlar mevcuttur. Kız evinde söz kesildikten sonra her iki tarafın müşterek kararlaştırdığı bir günde nişan merasimi yapılır ve yüzükler takılır. Takılan bu yüzükler arasına kırmızı kurdele bağlanır, hayırlı olsun dilek ve temennisiyle kurdele küçük parçalar halinde kesilir ve genç kızların bahtı açsın diye onların çantalarına bırakılır.

2)- Gelinin çorabına para konulması:

Gelin olacak kız gelinliğini giyip yola çıkmadan önce ayağına giydiği çorabın içine bir miktar para konulur. Gelin, gelin geldiği eve geldikten hemen sonra bu parayı damat alır ve para kesesine koyar, ihtiyacı olsa bile gelinin çorabının içinden çıkan paranın bereketli olacağına ve yeni evlenmiş olan çiftin rızklarının bol olacağına inanılması nedeniyle hiçbir zaman bu para harcanmaz.

3)- Gelinin başının üzerinden buğday, arpa, ekmek parçası ve bozuk para dökmek:

Evlenen çiftin rızklarının bol olması amacıyla gelin, oğlan evinin kapısından içeri girerken başının üzerinden daha önceden hazırlanarak bir kapın içeri-

sine konmuş, buğday, arpa, küçük ekmek parçaları ve para saçılır. Saçılan bu karışımdan birer tane toplanarak gelinin cebine konulduğu gibi, toplayanlar da bu paraları alarak kendi ceplerine koyarlar; böylece bu paradan alanların kismetlerinin açılacağına inanılır.

4)- Ayakkabı altına isim yazılması:

Gelinin, gelin gideceği gün giyeceği ayakkabının altına bekar kızların isimleri yazılır. Gelin, baba evinden ayrılırken ayakkabısını yerde sürüyerek çıkar ve gelin vardığı evde ayakkabısının altına bakılır; hangi kızın ismi silinmişse o kıza yakın bir zamanda “dünür” gelineceğine inanılır.

5)-Taş koyma ve mendil atma:

Gelin, gelin gittiği evde taş gibi ağır olsun, hafif, basit insan olmasın ve hanesinde saygılı olsun diye, gelin baba evinden çıktıktan sonra anası, bir büyük taş alır ve bir kenara bırakır. Yine gelin, gelin arabasına bindikten sonra ağlayıp gözlerini sildiği mendili gelin gideceği eve götürmeyerek yere atar. Şayet unuttur da mendilini yanında götürürse gelin geldiği evde göz yaşının dinmeyeceğine ve geçimsizlik olacağına inanılır. Bu nedenle göz yaşı ile ıslanmış mendil baba evinden çıktıktan sonra yola atılır ve erkek evine götürülmez.

6)- Gelinin baba evinden birer tane tabak, ekmek, kaşık ve çivi alması:

Gelin, baba evinden çeyizden ayrı olarak, bir tabak, bir tüm ekmek, bir kaşık ve bir de kullanılmamış çivi alarak oğlan evine getirir. Gelin, gittiği eve çivi gibi çakılıp kalsın ve bir daha baba evine geri dönmeyi dileği ile amacıyla getirdiği çivi evin her hangi bir odasının kible tarafındaki duvara çakılır. Ekmek, tabak ve kaşık ise, artık gelinin baba evinde rızkının kalmadığını, bundan böyle rızkının kocasının evinde olduğunu ifade etmektedir.

7)- Gelinin kucağına çocuk verme:

Gelin, damat evine gelip, gelinlik

duvağı açılmadan, gelinin kucağına küçük bir çocuk verilir. Eğer gelinin kucağına verilen çocuk, erkek ise gelinin ilk çocuğunun erkek, kız ise ilk çocuğunun kız olacağına inanılır.

8)- Yeni evlenen çiftlerin dilek tutması:

Günpınar köyünden Palanga köyüne giden yol üzerinde ve şelaleye yüz metre mesafede kayaya oyulmuş eski manastır vardır. Manastırın çok yakınından çıkan akar su, yeni evlenen çiftler için dilek tutma yeri olarak ziyaret edilmektedir. Anlatıldığına göre bu pınar “erkek-kız” pınarı olarak isimlendirilmiştir. Yeni evli çiftler manastır pınarına gelerek suyun içinden taş alırlar, aldıkları taş siyah olursa doğacak çocuğun erkek, beyaz veya beyaza yakın bir taş olursa kız olacağına inanılır. Kendisiyle konuştuğumuz M.G. (59) adlı köylü, bu inanişim Hıristiyanlıktan kalıp kalmadığını bilmediğini, son zamanlarda bu tür dilek tutma ziyaretlerinin yöre halkı tarafından yapılmadığını, ancak senede bir defa Hıristiyanların bu manastırı ziyaret maksadıyla gelerek pınarın suyunu da da kutsandıklarını ifade etti.

2- Doğum ve Çocuklarla İlgili İnançlar:

1- Kırkları birbirine karışmaması için, kırkı çıkmayan bir kadın yeni doğum yapmış bir kadının yanına gelmez. Şayet gelecek olursa bir daha çocuğunun olmayacağına ve olan çocuğun da sakat kalacağına inanılır.

2- Hamile bir kadın, un konulan bir kabın ve oklavanın üzerinden atlamaz. Atlarsa doğum yapamayacağına inanılır

3- Doğum sancısı çeken bir kadının yanında bulunan bir diğer kadın, evine tekrar geri dönerken, doğum hastasının çekmiş olduğu sancı benimle birlikte gelip bana geçmesin diye tülbent, mendil veya çorabını hastanın yanında bırakır.

4- Doğum yapmış loğusa bir kadına veya çocuğa al basmasını önlemek ama-

cıyla, kadının ve çocuğun üzerine kırmızı örtü örterler.

5- Al basmasını önlemek için çocuğun kundağının içine nazarlık, (mavi boncuk), tavuğun çatal kemiği, deniz midyesi kabuğu, çatal iğne ve kırmızı bez parçası konulur ve 40 gün süreyle bekletilir.

6- Doğum yapan bir kadının yedi kırkı çıkana kadar bir kadın veya erkek tarafından beklenir.

7- Yeni doğan çocuğun kundağına ekmek parçası koyarlar. Böylece çocuğun rızkının bol olacağına inanılır.

8- "salya kestirme". Çocuğun salya olarak tabir edilen ağız suyu akıyorsa, nişanlı olan bir kıza çocuğun salyası makasla kestirilir, eğer salyayı kesen nişanlı kız arkasına dönüp bakmadan evine geri dönerse çocuğun salyasının akmayacağına inanılır.

9- Zayıf olan çocukların daha gürbüz olmaları için her hangi bir suyun çıktığı kaynağında çocuğa banyo yaptırılır.

10- Çocuğu doğup da hiç biri hayatta kalmayan anneden son doğan çocuğun hayatta kalması için, çocuk öz annesinden bir başka kadın tarafından satın alınır ve böylece son doğan çocuğun yaşayacağına inanılır.

11- Çocuğun ilk dişinin çıktığını görene çocuk sahibi tarafından hediye verilir. Ayrıca çocuğun dişlerinin daha kolay çıkmasını sağlamak amacıyla yörede "hedik" (diş bulguru) olarak tabir edilen mısır, buğday karışımı oluşan bulgur kaynatılır ve komşulara dağıtılır.

12- Henüz yeni doğan çocuklar nazardan korunmak için evden dışarı çıkartılmazlar.

13- Kadın Gebe iken bir şeye imrenir ve o şeyden tatmak imkanı bulamazsa doğacak çocuk sakat doğar.

14- Çocuk anasının karnında hareket ettiği zaman gebe kadın güzel birisine bakarsa çocukta güzel olur

(Darende, Günpınar, Akçatoprak, Karşıyaka, Yenice, Balaban ve Aşağı Ulupınar.)

3- Nazarla ilgili inançlar:

1-Üzerlik otu olarak bilinen ot toplanır, bir demet halinde evin içine veya avlusunda görülebilecek bir yere asılır.

2- Üzerlik otunun tohumları toplanarak tesbih dizesi gibi aralarına renkli bez parçaları da konularak kolye şekline getirilir ve evin içine asılır.

3- Kurumuş iğde ağacının dallarından kesilen bir parçanın ortası delinerek içerisine şap denilen antiseptik bir madde konulur ve parça ağacın her iki tarafına mavi boncuklar takmak suretiyle evcil hayvanların kafasına asılır.

4- Bostanlı olarak tabir edilen ekili tarlalara iğde çalısı dikilir.

5- Yine nazardan korunmak için, ekili tarlalara ve bahçelere at ve it kafatası kemiği takılır.

6- Karın keveni olarak tabir edilen keven, kökü ile birlikte çıkartılarak kökünden evin tavanına asılır.

7- Her çiçekten birer tane toplanarak bir demet yapılır ve evin odasına asılır.

8- Hasta olanlara kurşun dökülür.

9- Kurt'un aşık kemiği eve asıldığı gibi, hem çocukların beşiklerinin içine konulur, hem de insanlar tarafından taşınır.

10- Mavi gözlü insanların nazar değmesinde etkili olduğuna inanılır. Bu inanışla ilgili olarak da bir mâni söylenir:

Saçı sarı gözü gök kul azgını

Hava ayaz kekik kuru yıl azgını

11- Nazar için çocukların omuzlarına sarımsak asılır.

(Darende, Yeşiltaş, Ağilyazı, Akçatoprak ve Ayvalı)

4- Gök Olayları:

1-Dolu yağarsa annesinin ilk çocuğu doluyu bıçakla keser. Böylece dolunun duracağına inanılır.

2- Yağmur yağdırmak için atın kafa kemiği yazılır iple bağlanarak bir akar-suya sarkıtılır.

3- Yine yağmur yağdırmak için cenaze taşınan salaca (sal) tahtası ırmağa (suya) degecek şekilde sarkıtılır.

4- Yağmur yağdırmak için yılan yakılır.

5- Darende'nin Yeniköy Sokulu mevkiinde mezara benzeyen ancak mezar görünümünde olmayan taş yığıntıları vardır. Darende ve Yeniköy'e yakın köylüler bu taş yığıntılarının olduğu yere gelerek yağmur yağması için kurban keserler ve dua ederler.

6- Yağmur duasına çıkılacağı zaman Aşdı suyunun çıktığı yer olan Gün-pınar köyüne gidilir ve suyun çıktığı yerde dua edilir.

7- Yağmur yağması için *modu* adı verilen bir kukla yapılır. Bu moduyu çocuklar ev ev gezdirerek: *Modu modu neden oldu; bir kaşık yağ ile bir kaşık bulgurdan oldu; verenin bir oğlu olsun, vermeyenin bir kızı olsun, onu da Allah elinden alsın* diyerek toplanan yağ ve bulgur evlerden uzak bir yerde pişirilerek yenir.

8- Ay ve güneş tutulduğu zaman Ezan okunur, silah sıkılır ve teneke çalınır.

9- Nisan yağmurunun bereket ve bolluk getireceğine inanılır.

10-Dolu yağarken dışarıya dolunun durması için saç ayağı atılır.

(Darende, Günpınar, Karşıyaka, Mengelis ve Yeniköy)

5- Zamanla İlgili İnançlar:

1- Perşembe günü yola çıkmak uğurludur

2- Perşembe günü çamaşır yıkanmaz

3- Ev yaptıran bir kişi pazar günü işe başlarsa uğurlu sayılır.

4- Cuma günü çalışmak uğurlu sayılmaz.

5- Cuma günü ev süpürülmez

6- Cumartesi yola çıkmak uğursuzluk getirir

7- Gece turnak kesilmez.

8- Perşembe akşamları ata ruhlarının aileyi ziyaret ettiğine inanılması nedeniyle, perşembe akşamı ata ruhları için yemek daveti verilir.

(Darende, Yeşiltaş, Ağilyazı, Akpınar)

6- Uğur ve Uğursuzluk:

1- Baykuş ötmesi uğursuzluk getirir.

2- Saksığan öterse yeni bir haberin geleceğine inanılır.

3- Karga eve veya tarlaya konarsa uğursuzluk getirir.

4-Yolculuk halinde tavşanın yoldan geçmesi uğur, tilki geçmesi ise uğursuzluk getirir.

5- Şahin, kartal ve alaca karga (saksığan) uğurlu sayılır.

6- Yılan görmek uğursuzluk sayılır.

7- Gurbete giden birinin arkasından su serpilir.

8- Köpeğin akşam vakti uluması, sahibine uğursuzluk getirir.

9- Atın aniden kişnemesi uğursuzluk sayılır.

10- Makas, ağzı açık olarak bir yere asılmaz. Şayet asılırsa evden birinin öleceğine inanılır.

11- Yaya olarak yol boyu yürüten bir erkeğin önünden bir bayan yolunu keserek geçerse, yolu kesilen erkeğin işlerinin iyi gitmeyeceğine ve uğursuzluk olacağına inanılır.

12- İnsanların üzerinde iken giymiş oldukları elbiselere ilik ve düğme dikilmez.

13- İnsanın üzerine süpürge sürülmez.

(Darende, Ağilyazı, Akpınar ve Ayvalı)

7- Evle ilgili inançlar:

1- Çam ağacından yapılan kara sakız evin dış kapısının üzerine asılır.

2- Evin dış cephesinin görülebilecek

bir yerine at nalı asarlar. Böylece evin nazardan korunacağına inanılır.

3- Evin eşliğine oturulmaz.

4- Kapıya iki el karşılıklı olarak getirilmez.

5- Evin genel temizliği Perşembe günleri yapılır.

6- Anne çocuğu eşikte emzirmez.

(Darende, Yeşiltaş, Göllüce, Hacılar ve Hacılar)

8-Ateş ve Ocak:

1- Ateşe su dökülmez.

2- Küçük çocuklar ateşe baktırılmazlar.

3- Ateşte soğan, sarımsak ve yumurta kabuğu yakılmaz.

4- Ocak başında uyunmaz.

5- Ocağın sönsün denilirse aileye beddua, ocağın tütsün denilirse aileye dua edilmiş olur.

6- Cenaze mezara defnedildikten sonra mezar üzerinde ateş yakılır.

7- Yufka pişirilen sacın ateşe bakan tarafına tebeşirle çarpı işareti yapılır

(Darende, Yeşiltaş, Gedikağzı, Aşağı Ulupınar)

9- Rüya:

1-Bir kişi rüyasında kendi evinde düğün görürse, aileden birinin öleceğine inanır.

2- Rüya da diş çektirmek, aileden birinin öleceği şeklinde yorumlanır.

3- Rüya da bulanık su görmek haram kazancı, temiz ve berrak su görmek ise helâl kazancı işaret eder.

4- Rüya da ölü görülmesi, rüyayı gören kişinin uzaktaki bir yakını ile görüşeceği şeklinde yorumlanır.

5- Rüya da Kâbe görmek iyidir.

6- Rüyasında balık tutan birinin eline para geçeceğine inanılır.

7- Ölen bir kişi rüyada nasıl görülürse, yani iyi bir durumda görülürse hayra, kötü bir vaziyette görülürse kötü lüğe yorumlanır.

8- Rüya da koyun görmek berekettir.

9- Rüyasında kendi ölümünü gören

bir kimsenin çok yaşanacağına inanılır.

(Darende, Yazı köy, Irmaklı, Başdi- rek, Ayvalı ve Akpınar.)

10-Ağaç, Yer ve Sularla İlgili İnançlar:

1- Darende'nin Heyiketeği mahallesinde yaşlı bir çınar ağacı vardır. Halk arasında bu ağacın kutsallığına inanılır. Bu nedenle, çeşitli rahatsızlıkları olanlar buraya gelerek, ağacı ziyaret ederler ve dilekte bulunurlar. Yaşlı çınar ağacının dalı kesilmemesi ve ağaca zarar verilmemesi gerekir. Şayet ağaca her hangi birisi zarar verecek olursa, onun başına bir musibet geleceğine inanılır.

2- Ayvalı beldesi Göynük köyüne giden yol güzergahında üzerine çaput bez bağlanan bir çalı vardır. Halk arasında bu çalı ile ilgili bir takım inançlar mevcuttur. Her hangi bir dilekte bulunmak için çalıya çaput bağlandığı gibi, cilt hastahklarını iyileştirdiğine inanılması sebebiyle elinde siğil bulunanlar Nurkuyusu köyünden siğil kesici olarak bilinen kişiyi alarak çalının bulunduğu yere gelirler. Çalıdan küçük bir dal kesilerek kurumaya terk edilir. Kırılan ağaç dalı kurudukça eldeki siğilin de geçeceğine inanılır. Ayrıca çalı nedeniyle bu mevkiye çaputlu çalı adı verilmiş ve bu yer resmî kayıtlara da çaputlu çalı adıyla geçmiştir.

3- Darende'nin Gökyar mahallesi mağara önü mevkiinde "karamık" adı verilen bir çalıya da çaput bağlanır. Ayrıca bu çalının yakınlarında mezarı belli olmayan bir yatırın olduğuna inanılması sebebiyle, mezar ziyaret edilir ve çalıya da çaput bağlanarak dilekte bulunulur.

4- Öksürük köprüsü olarak bilinen Darende'nin Mercan tepesi önündeki bir taşın altında bulunan delikten geçmek suretiyle halk arasında boğmaca öksürüğü olarak bilinen hastalığın geçeceğine inanılırdı. Anlatılanlara göre bu taş uzunca bir süreden beri kullanılmamaktadır.

5- Halk arasında Somuncu Baba camisi ve türbesi olarak bilinen zaviye, Darende'nin Zaviye mahallesinde olup, genelde Darende dışında yaşayanların ziyaret ettikleri yerlerin başında gelir. Buraya ziyaret için gelenlerin bir kısmı adakları olan kurbanlarını burada kesmektedirler. Ayrıca bu ziyaretçiler, balıklı havuz ile balıklı kuyu arasında bulunan yabani incir ağacına da çaput bağlamakta ve dilekte bulunmaktadır. Balıklı kuyudan çıkan su ve bu suyun içinde yaşayan balıkların kutsallığına inanılmaktadır.

6- Çok önceleri uyuz pınarı olarak bilinen Balaban içmecelerine bir takım cilt hastalıkları olanlar gelir, bu suda yıkanır ve şifa bulacakları inancı ile bu suyun çamurundan da vücudlarına sürerler.

(Darende, Balaban, Göllüce, Akpınar ve Ağlıyazı)

Değerlendirme ve Sonuç:

Hayatımız ve yaşayışımız üzerinde tarih boyunca halk inançları ve bunlara bağlı uygulamalar etkili olmuş ve halen de olmaktadır. Bilindiği gibi halk inançlarının insan hayatı üzerindeki etkisinin tarihi bir boyutu olmakla birlikte bütün toplumlar için de söz konusudur.

Her topluluk, Mutlaka üzerinde yaşadığı fizikî muhit: "dış çevre" özelliği ile örflerden, adetlerden ve müesseselerden ibaret olan ve tamamen sosyal bir karakter taşıyan "iç çevre" özelliğine sahiptir (Bilgiseven 1982: 110). Toplumlar genel olarak iç ve dış çevre özellikleriyle birlikte incelendiği zaman, toplumun ortak değerlerinin bir ifadesi demek olan halk inançlarının kaynağı, net bir şekilde olmasa da genel boyutlarıyla ortaya çıkacaktır.

Hayatın en önemli safhalarından biri olan evlenme, hem kız, hem de erkek yönünden yeni bir hayata geçiştir. Taraflar arasında yeni bir hısımlık kurulması ile birlikte akrabalık bağlarının güçlen-

mesi, başlangıcından itibaren her safhası tören ve adetlerle süslenen evlenme merasimlerini iyi değerlendirmek gerekir. Bilindiği gibi, bir kızın evlenebilmesi için kısmetinin açılması gerekir. Halk inancına göre, kısmeti açılmayan bir kızın evlenmesi imkansızdır. Kısmet kendi kendine açıldığı gibi, kısmetin açılmasına yardımcı olacak hatta onu zorlayacak birtakım pratikler vardır. Ayakkabının altına isim yazılması bunlardan biridir. Ayrıca gelinin yeni evin düzenine uyması, vardığı yere uyum sağlaması, bazı köklü alışkanlıklarını terk etmesi, uğur ve bereket getirmesi için bazı pratikler yapılmaktadır. Araştırmamızın başında evlilik törenleri ile ilgili bahsettiğimiz uygulamalar dinî nitelikli olmasa da kısmet, uğur, bereket ve hayati ifade etmesi bakımından dinî inanca dayanmaktadır.

Bu tür uygulamaların, ait olduğu cemiyetin örf ve adetleriyle yoğrulduğu, hatta kendi öz kültürünün izlerini taşıdığı gibi, zamanla değişik kültürlerle de etkileşimi olmuştur. Kur'an'da, İslâm öncesi âdetler bir hayli yer tutmakla beraber (Çelik 1995: 5), Müslümanlık Arap ırkının dışında gelişmeye başladığı zaman Türk, İran, Yahudi örf ve adetleriyle de geniş ölçüde karışmıştır. İslam dininin reddettiği birçok adetler dinî bir kisveye bürünerek İslâmiyet'in çerçevesinde toplanmıştır. O kadar ki bu âdetlerin zamanla kökleri kaybolmuş ve onlar bir nevi dinî âdetler meyanına girmiştir (Tanyol 1960: 2077).

Müslüman toplumların âdetlerinden bir kısmı Hıristiyanlığa mensup toplumlara geçtiği gibi, Hıristiyan toplumlarının adetlerinden bazıları da İslâmi bir renk almıştır. Örnek olarak Anadolu'da yaygın olarak tatbik edilen, Darende ve çevresinde de uygulanan yeni yapılan evlere nazar için at nalı asma geleneğinin, A. İnan, İtalyanlardan geçme bir inanç olduğunu ifade etmektedir (İnan 1

1961: 2531). Yine Darende'nin Sandık-kaya mahallesinde yufka ekmeği pişirilen sacın ateşe gelen tarafına tebeşire benzer bir taşla çarpı işareti çizildikten sonra, sacın duvara asıldığını anlattılar. Bunun sebebini sordüğümüz zaman, bu işaretin bir nevî uğur ve bereket alâmeti olduğunu söylediler. Bu adet belki de Cahit Tanyol'un belirttiği gibi Hıristiyan haç'ının çarpı şekline dönüştürülmüş bir motiftir (Tanyol 1960: 127). Fakat Anadolu Türk kadınları bunu kendi öz inançlarının bir parçası olarak görmekteler. Ancak, her halk inancının kaynağını değişik din ve kültürlerde aramak da yanlıştır. Fuat Köprülü, İslâmiyet'i kabul eden İlk Türk topluluklarının sanıldığı kadar her türlü sosyal hatta hukukî müesseseleri aynen başka bir yerden kopya ettikleri, bu mevzuda hiçbir hassasiyet göstermedikleri düşüncesini, yapmış olduğu araştırmaları ile yıkmış; yeni bir din ve medeniyete giren her toplum gibi, Türklerin de İslâm dini ve medeniyetine girdikten sonra eski düşünüş ve inanışlarından, kültür ve ananelerinden birçok unsurları birlikte getirip muhafaza ettikleri ve bunun neticesi olarak da İslâmiyet anlayışlarında ve yeni bir toplum meydana getirmelerinde bir özellik arzettikleri görüş ve kanaatine varmıştır (Turan 1953: XVI).

Türk topluluklarının halk inançlarında masal ve destâni hikayelerinde eski ruh inançlarına ait birçok inancın bu güne kadar yaşadığını görüyoruz. (Kalafat 1990: 35 vd) Yakut, Altay ve Yenisey Türklerinin inanışlarından başka, bin seneden beri İslâm dininde bulunan Türklerde bile eski ananelerin izlerine rastlıyor, bazen de bu ananelerin pek canlı bir şekilde yaşadığına şahit oluyoruz.

Hem kam kültüründe (Uslu 1997: 178), hem de Müslüman Türklerin halk inançlarında bu güne kadar yaşayan ve önemli rol oynayan ruh inançlarından

biri de *Al* ve ya *Albastı* ruhudur. Karakter ve seciye itibariyle Türk lehçelerinde *Albastı*, *Al karısı*, *Albız*, ve *Abası* şeklinde telaffuz edilen bu ruh, lohusa hastalara musallat olup, onları rahatsız eden hatta inanışa göre hastanın ciğerini söküp yediği (Hançerlioğlu I 1993: 32) ifade edilen eski bir Türk inancıdır. Bilindiği gibi bu inanç ve ondan korunmak üzere baş vurulan çareler arasında tatbik edilen pratikler hemen bütün Türk dünyasında yaygındır (Günay-Güngör 1997: 68). Değişik yöntemlerle bu ruhtan hastayı kurtarma yöntemleri tatbik edilmekle birlikte, genel olarak kırmızı renkli bir iplik veya bez parçası hastanın yatağının üzerine konulmak suretiyle bu ruhtan korunmaya çalışılmaktadır.

Eski Türk inançlarının en yaygın geleneklerinden biri de yağmur yağdırma'dır (Boyle 1974: ss.6941-6950; Yaltkaya 1943: ss.690-698; Radlof 1994: 220; Acıpayamlı 1963: ss.1-39). Bilindiği gibi İslâm öncesi Türklerin atalarından miras kaldığına inandıkları **yad**, **yada** veya **cada** adlı bir taşla Türkler, yağmur ve dolu yağdırırlardı. Hatta bu taşla fırtına çıkardıkları, bu işle uğraşanlara da **yadacı** adı verildiği ifade edilmektedir (İnan II 1987: 472). Bugün Anadolu'nun birçok yörelerinde gök olayları ile ilgili yapılan uygulamalar motif olarak büyük oranda İslâm öncesi Orta Asya'da tatbik edilen yağmur yağdırma merasimlerini çağrışım yaptırmaktadır. Örnek olarak Darende'de halkın kurak geçen yaz aylarında yağmur duasına çıkmaları, at kafasına birtakım dualar yazarak onu akar suya sarkıtmaları, cenaze taşınan sal tahtasının ucunu bir iple herhangi bir yere bağlayarak Tohma ırmağının suyu na degecek şekilde bırakmaları, yılan yakılması, genellikle çocukların "modu" adı verilen bir gelenekle yağmur yağması için ev ev dolaşarak yağ ve bulgur istemeleri Anadolu'nun hemen her tarafında yağmur yağdırmak için uygulanan

ve büyük oranda birbirine benzeyen pratiklerdir. Bunun da sebebi, J.P.Roux'nun da dediği gibi, bu inancın tamamen Türk kökenli olmasından kaynaklanmaktadır (Roux 1994: 78).

Denilebilir ki, tarihi seyir içinde insanlar, yeryüzünden daha çok gökyüzü ile ilgilenmişlerdir. Gerek ilkel dinler, gerek ilahî dinler eskatolojilerinde, dünyanın yaratılışını anlatan mitolojilerinde gökyüzüne büyük önem vermişlerdir. İnsanlar gökyüzünü yüce varlıkların, kutsal ruhların, çoğu kez kötü kuvvetlerin barındıkları bir yer olarak tasavvur edip, nedenini açıklayamadıkları göksel olaylar karşısında, çoğu zaman korku ve şaşkınlığa düşmüşlerdir. Onlara korku veren gök olaylarından biri de ay ve güneş tutulmasıdır. Ay ve güneş tutulması daima uğursuzluk getireceği inancından dolayı, bu durumdan kurtulmak için çareler aranmıştır (Örnek 1966: 93). Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi Darendede de ay ve güneş tutulması ile ilgili pratikler aynı inanç doğrultusunda yapılmaktadır.

Darendede ve çevresinde önemli bir yer tutan, ev, eşik, ocak-ateş, tekke, türbe, ağaç, ve su ile ilgili inanışlar yine üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkler, İslam dinini kabul ettikten sonra eski inançlarının bir çoğunu İslâm dini içerisinde yaşatmaya devam etmişlerdir. Türk toplulukları geniş bir coğrafyaya dağılmış olmasına rağmen, ortak diyebileceğimiz bir çok inanç unsurlarını bütün Türk topluluklarında rahatlıkla görebiliriz.

Ev, insanların sadece dış etkenlerden korunmasına yarayan bir barınak olmayıp, aynı zamanda onların tehlikeli kabul ettikleri birtakım gizli güçlerden korunmaları için de bir sığınaktır (Örnek 1966: 113). Özellikle evin kapısı, eşik, ve ocağı gibi kısımları, halk inançlarında önemli yer tutmaktadır.

Kapı, dış dünya ile ev arasında bir

sınır teşkil etmektedir. Bir takım gizli güçlerin dışarıdan eve sızmalarını önleyecek şekilde kapı tahkim edilmelidir. Bu da ancak tehlikeyi uzaklaştırıcı özelliklere sahip bazı nesnelere kapıya asılması veya kapıya sürülmesi ile mümkündür. Darendede kapı üstlerine asılan veya kapının etrafına sürülen "kara sakız" bu inanışın bir gereği olarak yapılmış olsa gerekir. Ayrıca kapının bir parçası olan eşikte, tıpkı kapı gibi zararlı kabul edilen gizli güçlerin barınabileceği yer olması bakımından önemlidir. Kuzey Sibirya'dan Anadolu'ya kadar uzanan sahada yaşayan Türk topluluklarında yaygın bir inanışa göre kapı eşikine basmak ve üzerine oturmak uğursuzluk getirir. Kam inançlarında eşik, "evi koruyan ruhun makamıdır". Ancak A. Kadir İnan, eşik basılmama geleneğinin Türklerin dışında diğer topluluklarda da görüldüğünü ve bunu etnografiklerin doğruladığını belirtmiştir (İnan III 1962: 2619). Özellikle muskacıların, soğukluk muskalarını genellikle eşik altına koydukları düşünülürse, eşikle ilgili duyulan korkunun sebebi daha iyi anlaşılabilir olur. İnsanlar arasında "eşik altı boş değildir" (Örnek 1966: 114) sözü, bu korkuyu çok güzel izah etmektedir.

Ocak ve ateşle ilgili inançlar Türkiye'nin hemen her yerinde mevcuttur. Ocak sözü, çoğu zaman evi ifade ederek hayatı ve canlılığı sembolleştirmektedir. "Ocağın tütsün" hayatı ve canlılığı ifade ettiği gibi, "ocağın sönsün" bedduası da evin yıkılışını anlamlarına gelerek, ocağın insan hayatındaki önemini belirtmektedir. Esasen ocağın kutsallığı ateşten gelmektedir. Ateşin gücü, ateşin kötülükleri giderici veya önleyici, kirlilikleri temizleyici bir kuvvet olduğuna inanılmamasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ateşin büyüleyici yapısına inanma nedeniyle, ateş yanan yere cinlerin giremeyeceği, ateş sönmeye cinlerin ocak başında toplanacağı gibi inançlara da rastlanılır.

maktadır. Bu bakımdan muhtelif toplumlar, ateşe saygı duydukları gibi, ocağı da, uğuru ve bereketi getiren kutsal bir yer olarak kabul etmişlerdir. Bazı toplumlarda ateş tapınma objesi olduğu halde İslâm öncesi Türk inançlarında ruhen kirlilikten temizlenme objesidir (Gumilev 1994: 520-531). İslâm öncesi Türklerde Ateşin temizleme objesi olarak kabul edilmesi ve ateş-ocak münasebeti nedeniyle Ahilerde, Bektaşilerde ve Mevlevilerde ocak kutsal olarak kabul edilmiştir (Tanyu 1976: ss.283-304).

Anadolu'nun hemen her tarafında Velîlerin ve kahramanların türbeleri (mezarları) vardır. Onlara bir dilekle adaklar adanarak, türbedeki yatan ulu kişilerden yardım beklenir ve onlardan kendilerini korumaları istenir. Uğurlu sayılan bu yerlerin karizmatik kudreti zamanla türbenin civarına da yayılarak, etrafında bir takım inançlar oluşmuş, böylece türbenin etrafında yetişen ağaçlar ve hayvanlar kutsal kabul edilmeye başlanmıştır. Kutsal mekan olarak kabul edilen bu tür yerlerin tarihî geçmişine baktığımız zaman, İslam öncesi Türkler mukaddes olarak kabul ettikleri yerlerde ibadet etmişler, Tanrıya ve ata ruhlarına kurban sunmuşlardır (Ögel I 1978: 421). Ayrıca kutsal yer ve sularla ilgili olarak Orhun Kitabelerinde *yer-suv* (Kitabeler I doğu cephesi 10,11) (*yer-su*) tabiri geçmekte ve Orta Asya'da da yağın bir inanç olarak devam etmektedir (Ülken 1971: 18). Esasen bu tür inançlarda maddi hayat şartlarının ve sosyal amillerin de rol oynadığı kabul edilmekle birlikte, esas inancın merkezinde bunlara atfedilen kutsallık yer almaktadır. Darende'nin Günpınar köyündeki Manastır pınarına dilek tutan çiftlerin bu inanışlarını, Hıristiyanlıktaki ayazma geleneğinin bir devamı olarak değil de, eski Türk inanışlarında ki su kültürünün bir devamı olarak nitelendirmenin daha doğru olacağı kamınsındayım. Zira su kül-

tü ile ilgili inanışlar Darende'de oldukça gelişmiştir. Yine aynı köyde süt pınarı adı verilen bir pınar daha vardır. Bu pınara çocuğuna süt verirken sütü çekilen (kesilen) bayanlar gelerek pınarın suyunu bulgur kaynatırlar. Kaynayıp pişen bulgurdan yedikleri gibi, suyundan da içerler. Böylece sütlerinin tekrar geleceğine inanırlar. Özellikle süt pınarı suyunun seçilmesinin amacı bu suyun kutsallığına inanılmasından kaynaklanmaktadır ki, bu da, Türklerdeki kutsal su kültürünün bir devamı olsa gerektir (Tanyu II 1967: 244).

Ağaç, türbe, dağ, su ve bunlarla ilgili oluşan inanca göre, kutsallığına inanılan nesnenin veya canlı varlığın, kendilerine değil, içinde bulunduğu inandıkları gizli güçlere korku, minnettarlık ve saygı karışımı bir inanç içerisinde hareket edilmektedir ki, bu da insan psikolojisiyle yakından ilgilidir.

Bununla birlikte Ağaç kültürü Türk boylarının destan ve inançlarında çok derin izler bırakmıştır. Türklerin yaşadıkları coğrafyanın her yerinde çaput bağlanmış ağaçlar görmek mümkündür. Esasen Türklerde ağaç kültürünün oluşmasında "kutlu ağaç"la ilgili inançlar önemli yer tutmaktadır (Ögel II 1995: 472 vd). Türk düşüncesine göre ağaç, bir taraftan sürekli olarak yenilenmekte olan evreni ve kozmik hayatın tükenmez kaynağını temsil ederken, bir taraftan da gezegenlere ait gökleri temsil etmektedir. Aynı zamanda mutlak gerçeklik ve mutlak ölümsüzlük anlamına da gelen hayat ağacı, hayatın kaynağını sembolize ederek, Altay ve Sibiryaya kam inançlarında yoğun bir şekilde yer almıştır (Eliade 1964: 247). Böylece Türk kültüründe *kutsal ağaç* inancından kalkıp, halk hekimliğine kadar uzanan halk inançları Anadolu'nun bir çok yörelerinde olduğu gibi, Darende ve çevresinde de varlığını sürdürmektedir. Heyiketeği mahallesindeki yaşlı çınar ağacının kutsal kabul

edilerek ziyaret edilmesi ve ona zarar verilmemesi, çaputlu çalı mevkiindeki çalının şifalı olduğuna inanılması, Somuncu Baba Camiinin yakınındaki yabani incir ağacına bir dilekte bulunularak çaput bağlanması gibi uygulamalar bunun en tipik örneğini teşkil etmektedir.

Türk halk inançlarında bir çok canlı ve cansız varlık ve nesnelere olumlu veya olumsuz yargılarla değerlendirilmiştir. Darende ve çevresinde de uğur ve uğursuzlukla ilgili birtakım inançlar vardır. Örnek olarak yolculuk halinde tilkinin yoldan geçmesi, karganın eve veya tarlaya konması, baykuşun ötmesi, aniden “at kişnemesi” ve her hangi bir yerde yılan görülmesi uğursuzluk olarak nitelendirilirken; saksagan, şahin ve kartal gibi kuşlar da uğurlu kabul edilmektedir. Bazı hayvanların uğurlu veya uğursuz kabul edildiği gibi, bazı nesnelere de uğur getirdiğine inanılmakta, hatta uğurluklar birçok alanda süs eşyası haline getirilmektedir.

Modern insanın amuleti diyebileceğimiz uğurluk, çeşitli biçimlerde ve çeşitli yerlerde bulundurulmaktadır. Son model arabalarda, binaların kapılarında, bürolarda, evlerde ve ev eşyası olarak kullandığımız birçok aletlere taktığımız yüzlerce çeşit uğurluk gösteriyor ki, çağımızın insanı kendini, bilinçli ve ya bilinçsiz olarak, çevresini saran uğursuzluğa karşı hâlâ mücadele etmek zorunda hissetmektedir.

Uğursuzluğa karşı mücadele ve kötülüğü uzaklaştırıcı birtakım inanışlar diğer dinlerde de mevcuttur. Yahudiler, kötülüğü uzaklaştırıcı ya da kişiyi her türlü zararlı etkiden koruyucu olarak kabul ettikleri “el”in resmini ister duvarlarına ve kapılarına yapsınlar, isterse üstlerinde taşınsınlar, “Tanrının eli” diye nitelendirmektedirler. Ön Asya’da yaşayan Hıristiyanlar bu ele “Meryem Ana’nın eli”, Müslümanlar da bu ele “Fa-

dime Ana’nın eli” demektedirler (Örnek 1966: 49,51). Genellikle ortasında göz resmi bulunan el amuleti nazar değmesine karşı Anadolu’nun birçok yerinde evlere, iş yerlerine asılmakta ve arabalarda taşınmaktadır.

Esasen “bakışla yapılan kötülük” (Hançerlioğlu II 1994: 419) anlamına gelen nazar, Türkçe’de *göz değmesi*, ve *göze gelme* deyimleri ile dile getirilmektedir. İlkellerden en gelişmiş toplumlara kadar yayılmış bir inanç olan *nazar*’a Araplar “isabet-i ayn”, Fransızlar “mauvais oeil”, Almanlar “böser blick”, İngilizler “evil eye” demektedirler. Psikolojik temelinde haset ve kıskançlık duygularının yattığı bu vurucu kuvvet, kimi gözlerde hasta edici ve öldürücü bir gücün bulunduğu inancına dayanır (Bayrı 1955: ss.1107). İnsan, hayvan, mal eşya, vb. her şey nazar konusu olabilir ve kötü bakıştan zarar görebilir. Bu nedenle insanlar, nazara karşı koymak ve onu uzaklaştırmak için eski devirlerden beri çeşitli nazarlıklar kullanmışlardır. Özellikle Anadolu’da üzerlik otu, iğde çalısı, at kafası veya köpek kafası (Ögel II 1993: 561), keven, mavi (gök) boncuk, kurtun aşık kemiği gibi nesnelere ve kurşun dökme geleneği nazara karşı alınan önlemler arasında yer almaktadır. Anadolu’daki nazar inancı ile ilgili yaptığı geniş bir araştırmada O. Acıpayamlı (Acıpayamlı II 1962: ss.15), Türkiye’yi bir uçtan bir uca kateden nazarla ilgili inancın “bir folklor müessesesi kimliğinde” olduğunu belirterek bu inanışın “psiko-sosyal değerler sonunda” doğduğuna ve “halen bu esaslar dahilinde” işlediğini belirtmektedir.

Netice olarak Anadolu’da olduğu gibi Darende’de de, günlük hayat tarzına yansıyan bazı adetler ve gelenekler, halk inançları olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Halk inançlarının duyarlılığını sağlayan insandaki ümit ve korkular giderek bu tür inanmaların yaşamasını

sağlamaktadır. Hatta insandaki hayat korkusu, bilgi eksikliği ile güçlenerek, psikolojik bir durum olunca halk inançlarına olan rağbeti artırmaktadır.

Türkiye’de folklor araştırmaları ilerledikçe dinle ilgili olmadığı halde dinden imiş gibi uygulanan âdet ve gelenekler meydana çıkarılmaktadır. Bunların arasında az da olsa Türklerin Anadolu’ya gelişinden önceki kültürlerin etkisi olduğu gibi, bu inançların çoğunda Orta Asya Türk kültüründen gelen unsurlar hakim gözükmemektedir. Bunların bir kısmı toplumun örf ve adetleri haline gelerek, dinî inançlarla ilgisini kaybetmiştir. Bir kısmı da İslâm dininin bir gereği gibi kabul edilmekte ve hayatîyetini devam ettirmektedir.

KAYNAKLAR

- Acıpayamlı (Orhan), Ocak-Haziran 1962 “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, XX/1-2
- Ocak-Haziran 1963 “Yağmur Duası”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, XXI / 1-2
- Bayrı, M. (Halit), Mayıs 1955, “Nazar ve Nazarlık”, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, S.70, İstanbul
- Bilgiseven (Amiran K.), 1982, Genel Sosyoloji, İstanbul, Divan Yayınları
- Boyle (J.Andrew), Nisan 1974 “Orta Çağda Türk ve Moğol Şamanizmi”, çev. O.Ş. Gökyay, Türk Folklor Araştırmaları, S.297
- Çelik (Ali), 1995, İslam’ın Kabul veya Reddettiği Halk İnançları, İstanbul, Beyan Yayınları.
- Eliade (Mircea), 1964, Shamanism Archaic Techniques of Ecstasy, trc.W.R. Trask, New York, Pantheon Books
- Eröz, (Mehmet), 1991, Yörükler, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları
- Gumilev, (Lev Nikolaviç), 1994, Qedim Türkler, çev: V. Guliyev ve V. Habiboğlu, Bakı
- Gülseren, (Mehmet) ve Cengiz (M. Ali), 1966, Darende, Darende Matbası
- Günay (Ünver) ve Güngör (Harun), 1997, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, İstanbul, Laçın Yayınları
- Hañcerliođlu (Orhan), 1993, Dünya İnançları Sözlüğü, İstanbul, Remzi Kitabevi
- 1994, İslam İnançları Sözlüğü, İstanbul, Remzi Kitabevi
- İnan, (Abdulkadir), 1987, Makaleler ve İncele-

- meler I, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- Ekim 1961, “Yaygın Hurafeler ve Menşeleri”, Türk Folklor Araştırmaları, S. 147
- Ocak 1962 “Eşik Hakkında Bazı İnançlar” Türk Folklor Araştırmaları, S.150
- Kalafat (Yaşar), 1990, Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını
- Köprülü (Fuat), 1959, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- Orkun (H.Namık), 1987, Eski Türk Yazıtları, Ankara, Türk Dil Kurumu
- Ögel (Bahaeddin), 1993, Türk Mitolojisi, C.1, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- 1995, Türk Mitolojisi, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- 1978, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Yayını
- Örnek (Sedat V.), 1966, Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını
- Radloff (Wilhelm), 1994, Sibiryadan III, trc. A. Temir, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını
- Ramsay (William. M.), 1960, Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası, çev. Mihri Pektaş, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi
- Roux, (Jean Paul), 1994, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, trc. Aykut Kazancıgil, İstanbul, İşaret Yayınları
- Tanyol (Cahit), Şubat 1960, “Din ve Âdetler”, Türk Folklor Araştırmaları S.127
- Tanyu (Hikmet), 1976, “Türkler’de Ateşle İlgili İnançlar”, TFA Kongreleri Bildirileri, C. IV, Ankara
- 1967, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayını
- Turan (Osman), 1953, Fuat Köprülü Armağanı, İstanbul, Ayrı Basım, Osman Yalçın Matbası.
- 1993, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, Boğaziçi Yayınları
- Turhan, (H. Nerveş), “Batıl İtikatlar, Sosyal Yeri ve Önemi”, Toplum Bilim, S.1,
- Uslu (Şükrü), 1997, Dinî Pratikler Açısından Türklerde Kam ve Kamlık, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ülken, (H.Ziya), 1971, “Anadolu Örf ve Âdetlerinde Eski Kültürlerin İzleri”, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, XVII, Ankara
- Yaltkaya (Şerafettin), 1943, “Eski Türk Ananelerinin Bazı Dinî Müesseselere Tesiri”, II. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, İstanbul, Türk Tarih Kurumu
- Yazıcıoğlu (Sıtkı), 1994, Darende Tarihi, Darende, ?